

ՊԱՅՄԱՆԱՆ

ԳՐԻՆՄԱՐԻՈՒՆԵՐՈՆ ՀՈՅՈՑ ՄԵՐՈՒՆԵՐԸ

Գրիգոր Յեյնս:

Ըննեցմէ մէկն է, որոնք կենսերնին նուիրած են ազգին պատանեկութեան ազնուութեանն ու կրթութեանն:

Ծնած է Կերլա քաղաքին մերձ Ցէժ քաղաքն, ուր աւարտեց տարրական դպրոցները: Միջնադպրոցներն ու իրաւագիտութիւնը սորվեցաւ Գլուժ: — Ըստ յաջողութեամբ ուսմունքը ընդցրեցեղէն ետեւ 1847ին իր նախնական տեղը՝ Կերլա գնաց, վասն զի յոյս ուներ, որ

ԳՐԻԳՈՐ ՅԵՅԵՆՍ

Ռաիայէլ Ղարամանին հիմնելու բարձրագոյն ազգային դպրոցին մէջ իւրեւ ուսուցիչ պիտի գործէ: Բայց վարժոցին բանն օդը ելաւ, ու ինք՝ այն միջոցին ուրիշ մեծագոյն դպրոցի մը մէջ ընդունուելու յոյս չունենալով՝ շատացաւ անով, որ հոն տարրական դպրոցներու մէջ ուսուցչութիւն ընէ: Իր այս ծանր պաշտօնն ամենայն ճշգրտութեամբ, հոգատարութեամբ ու խղճմունքով կը կատարէր: Ըստ իխտա էր, բայց արդարակրօով: — Երբ 1861ին բացուեցաւ ազգային վարժարանին չորս ստոճնագոյն դասը, քաղաքային վարչութիւնը զՅեյնսն ալ ուսուցչաց կարգն ընդունեցաւ:

Քառասուն տարի անցուց ուսուցչութեան ասպարիզին մէջ: Ըստ կը սիրէր ու կը պաշտպանէր դպրոցը, բայց նաեւ զճալ եկեղեցին ու

չբաղաւրէ: Խնայողութեամբ կ'ապրէր, որպէս զի մնայ որբերուն, որոնց տարիներով հայրութիւնն ու նախագահի փոխանորդութիւնն ըլտաւ: — Բնական բերմամբ մը շատ կը սիրէր անմեղ ու թողուած լքուած աղքատ ու որբ տղաքը: Անոր համար մեկդի գրած գրաշմերուն գումարն, ըստ իր սկզբնական կտակին՝ թողուց Կերլայի մէջ կանգնուելու աղջկանց որբանոցի մը, որ ճշդիւ նոյն սկզբանց ու հիման վրայ պիտի շինուէր, որուն վրայ հիմնուած է այսօրուան Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին որբանոցը: Բայց ետքէն փոխեց իր այս մտածմունքն, ըստ մասին անոր համար, վասն զի կը համարէր որ ասով երկու հիմնարկութիւնն ալ՝ չունենալով բաւական դրամագրութիւն, խեղճ ու ողորմելի վիճակի մէջ՝ կաղ ի կաղ պիտի ընթանային, — ըստ մասին անոր համար, վասն զի չէր գիտեր թէ աղջկանց որբանոցն իրօք երբ ի վիճակի պիտի ըլլայ իրականութիւն ստանալու: Բայց ասկէ շատ գոհ էր Ս. Գրիգորի որբանոցի վարչութեան կերպովն: Ուստի այս մտածմունքներուն մէջ յառաջագոյն շինած կտակն ոչնչացուց, ու երկրորդով մը բոլոր ստացուածքը աներն ու կալուածները, ընդ ամենը իբր քառասուն հազար ֆրորին՝ մանչ աղջ որբանոցին թողուց:

Իր աշխերաներէն մէկէն եղաւ եպիսկոպոս, մէկալէն երեսփոխան, երրորդէն՝ փաստաբան, չորրորդէն՝ դատաւոր, ուրիշէ մը՝ բժիշկ եւ այլն. — վախճանեցաւ 1889 Ա.գ. 24ին, վախճանութեամբ տարեկան: Թաղուեցաւ հասարակաց գերեզմանոցը, բայց չորս տարի ետքը՝ 1893 Հոգիւ. մարմնոյն մնացորդները փոխադրուեցան Ս. Գրիգորի որբանոցին մատուան, ու զետեղուեցան Լուքաշիի նշխարներուն քով:

Անոն Մընարեան:

Վիշ ընդհատութեամբ, քսան տարի Հայաքաղաքին երեսփոխանութիւնն ընող գիտնական, գործունեայ ու ճարտարաբան անձը, ծնած է Կերլա — 1847 Նոյ. 17ին — միջակ կարգի, բայց պատուաւոր ծնողացմէ: Հայրը կը կոչուէր Գրիգոր, իսկ մայրը՝ Արեղիւս Գովաշ: Դեռ պղտիկ տղայ եղած ատեն՝ սկսաւ մեծ փափաք ցուցնել ուսման, որուն մէջ ինչպէս յառաջագէժ էր: Զօր փափաքն էր, որ որդին վաճառական ըլլայ կարծեմով որ այս ճամբով աւելի շուտ նպատակին պիտի հասնէ, եւ ասանկով աւելի դիւրաւ ի վիճակի կ'ըլլայ ծերու-

Թեան մերձեցող ծնողաց նեցուկն ըլլալու: Սակայն ետքէն, երբ որ տղուն ուսման եռանդն, արտաքոյ կարգի փութաջանութիւնն ու մանաւանդ մեծ կարողութիւնը տեսնուեց, թողուց որ յառաջանայ այն ճամբուն մէջ, զոր ինք իրեն ընտրեց:

Մէկ երկու տարի անցնելէ ետեւ շատ հաճութեամբ կը նկատէր ու սիրով կը զբաղէր ծերունին այն մտածմունքներով՝ թէ իր միմիայն զաւակէն որ մը գիտուն ու երեւելի մարդ մը պիտի ըլլայ: Եւ իրօք ալ չխաբուեցաւ. մտածմունքն իրականութիւն եղաւ: Տղան՝ իրմէն

ԱՆՏՈՆ ՄՈՂՆԱՐԵԱՆ

սպասուած անկեկալութեան լիուրի կերպով համապատասխանեց: Իր ուսուցչացը փառքն ու դասընկերացը պարծանքն էր: Իբրեւ վարժոցի աշակերտ, գիտնական յօդուածներ կը գրէր: Իր հրապարակագրական (publiciste) գործունէութիւնն սկսաւ երբ դեռ իրաւանց ունկնդրութիւն կ'ընէր: Ստոր վնայ Պոլստաբէլչդի ամէնէն առաջին լրագիրներուն — Pesti Naplo, Reform, Pester Lloyd եւ այլն — ըստ մասին շարունակեալ գործակիցն ու ըստ մասին խմբագրի օգնականն էր:

Ակադեմական տարիները լմնցընելէն ետեւ, իբրեւ իրաւագետ եւ քաղաքագետ գարձաւ իր ծննդեան քաղաքը: Հոս անտովոր փառաւորութեամբ ընդունուեցաւ դեռ հազիւ

27 տարեկան պատանին. զոր տարի մը ետքը — որ միջոցին գրեց Հայաքաղքին հարիւր ոսկեւյ մրցանակ ընդունող տեղագրութիւնը — քաղաքն իրեն երեսփոխան ընտրեց, 1871 իսկ — Արդէն այս միջոցին իր մեծ կարողութեանը, անդիմադրելի ճարտարաբանութեանն ու ընտիր գրչին համար պատգամաւորաց սենեկէն մեծաբուռած՝ անոր իբրեւ մէկ նշանաւոր անդամը կը նկատուէր: — 1879ին սկսաւ « Հունգարական թերթեր » (Magyar Lapok) անուն օրագրին խմբագրութիւնը: Երկրորդ տարին վրան առաւ նաեւ « Հունգարիա եւ Տիեզերք », պատկերազարդ շաբաթաթերթին խմբագրութիւնը:

Թէպէտ խէլ մը թերթերու եւ օրագրիներու համար շարունակ կը գործէր, այսու ամենայնիւ մասնաւոր կերպով մը կ'ուսումնասիրէր իր սիրական ճիւղը: Հունգարիոյ եւ Տիեզերական պատմութիւնը: Իր գլխաւոր երկասիրութիւններն են. « Պատկերազարդ ընդհանուր պատմութիւն », (Միջին դար), « Հունգարիոյ յարաբերութիւններն առ արեւելեան տերութիւնս, միջին դարու մէջ », « Հունգարիոյ ընդհանուր պատմութիւնը », Բաց ասկէ, թարգմանեց, Պէտլէի « Ագոստոսի գերդաստանն ու ժամանակը », եւ Վապուլէի « Տերութիւնն ու իր սահմանները », անուն երկասիրութիւնները: Ասոնցմէ զատ՝ ունի շատ մը նիւթոց վնայ թերթական փոքր գրութիւններ: Հիմակ ալ գործակից ու թղթակից է խէլ մը ուսումնական հանդէսներու, շաբաթական թերթերու եւ լրագիրներու: Հունգարահայոց ծանօթ ամսաթերթին համար մինչեւ հիմակ ուղծունւորս գիտնական յօդուածէ աւելի գրած է:

Եղած է ժամանակ, որուն մէջ քիչ ատենի համար հրաժարեցաւ երեսփոխանութենէն, այսու ամենայնիւ, իր ու քաղաքացեացը մէջն եղած անձնիկ կապի երեք շնորհատեցաւ: Իր ամէնէն մեծ ուրախութիւնն է, երբ իր ընտրողներն ամէն բանի մէջ իւր կարողութեանը չափ գոհ կ'ընէ:

Պատգամաւորաց սենեկին մէջ, հիմակ յառաջունան չափ յաճախ ճառաբանութիւն չընելու պատճառն ան է, որ վերջին շրջանին մէջ՝ երեսփոխանաց սենեկին գլխաւոր քարտուղարներէն մէկուն պաշտօնը վարելով՝ ձեռունները կապուած են:

Չնքն տարակուսիր որ զՄոնարխանն ալ, ինչպէս ազգայիններէն մէկ քանին, օր մը տէրութեան պարծառագոյն պաշտօնէի մ'աթոռն ողնունելու պատիւ պիտի ունենանք:

Խաչէկ Ստեփաննի:

Հունգարահայոց ամսագիրների հրատարակիչն ու խմբագիրը՝ ծնած է ի Հայաքաղաքն 1843 Մարտ 21ին, աղքատ բայց շատ բարեպաշտ ծնողացմէ: Հայրը կը կոչուէր Յովհաննէս, իսկ մօրն անունն էր Հռիփսիմէ Տոնսվագիան: Իր տարրական ուսմանց շրջս դասերը կատարեց իւր ծննդեան տեղը: Ասկից — միջանկեալ երկու դասերն առանձինն սորված ըլլալով՝ — անցաւ վարժարանական երրորդ դասն: Աս՝ ու հինգ յաջորդ վարժոցի տարիները սորվեցաւ ի Գարլւպուրկ: Ամեն դասին մէջ առաջինն էր: Յիշեալ քաղաքին մէջ ըրաւ հասունութեան (maturité)

ԽԱՉԷԿ ՍՈՆՆԵՍՏԱՆ

քննութիւնն ալ քաջ վկայականով՝ 1863ին: Նոյն ուսման տարեկան ընթացքին սկիզբն՝ ընտրուեցաւ Կերլայի հասարակութենէ լիուրի ձայնով՝ վարժարանի ուսուցիչ:

Այս ժամանակէն՝ շարունակ կը գործէ ուսուցչութեան ասպարիզին մէջ, վերջին աստիճանի ինամբով, քաղցրութեամբ ու յաջողութեամբ: Հատաչկերտի առաջնորդեցի բարին. եւ բազմաթիւ ուսանողն իր ձեռնտուութեամբն ու քրտիկընթիւն ի վիճակի եղաւ չէ թէ միայն անկմանէ ազատելու, այլ նաեւ լաւապէս յառաջանալու ուսման եւ գիտութեանց ծամբուն մէջ:

Սոնկոդեան ցուցուց ու կը ցուցնէ միշտ իր մեծ գործունէութիւնը հաւասարապէս՝ դպրոցի, եկեղեցւոյ, հրապարական գործառնութեան ու քաղաքային գործոց մէջ: Հատ կը ձգնի թէ մտքով, թէ բանիւ, թէ գործով

հասարակութեան օգտին եւ Հայաքաղաքն զարգացման ու բարձրանալուն: — Հատու են ու պերճարանութեամբ լեցուն իր խօսքերը:

Իր ծննդեան տեղւոյն ունեցած յարումն ու սէրն այնչափ մեծ է, որ մեծամեծ պաշտօններն, զորոնք ատեն ատեն այլեւայլ տեղերէ ու անձիքներէ ընդունեցաւ, չկրցան զինք այնչափի բերել, որ իր սիրելի քաղաքը թողու: Ոչինչ պաշտօն, ոչինչ պատիւ կարող եղաւ զինք իր ծննդեան որմերէն հեռացընել: — Ինք զինք միշտ իր պաշտած ազգին ծառայութեանը նուիրեց:

Հատ շրջահայեաց ու թափանցող միտք մ'ունի. ուստի եւ խօսհմութեամբ, խելքով ու հանգարտութեամբ կը խորհի ու կը խօսի: Անոր համար շատ մ'ընկերութեանց ու հիմնարկութեանց անդամ ու վարիչ է: Վեց տարւոյ չափ վարչութիւն ըրած է արուեստական դպրոցին: Բաղադրային վարչութեան պատգամաւոր, տեղւոյս ինայոցութեան գրամատեղանին՝ վարչութեան անդամ. Գրանսիրուանից կաթող. Հայոց խորհրդին երեսիփոխան, Ս. Ստեփանոսի ընկերութեան պատուոյ անդամ. Հունգարական ազգագրական ընկերութեան հայկական բաժնին տեղեկատու (referent) է. եւ այլն:

Որչափ որ ալ ազգին ունեցած սէրն ամեն առթիւ ու ամեն պարագայի մէջ ցուցուց, սակայն անոր ունեցած յառաջդիմութեան եռանդն ու փափաքը՝ բանով մը այնչափ չարտայայտեց ու նշանաւոր չըրաւ, որչափ անով՝ որ սաստիկ մեծ ընդդիմութիւններու յաջեղելով՝ զանազան խուժբերու առջեւն առնելով ու ամէնեւ մեծ գժուարութիւնները նուաճելով՝ հիմնեց Հայաքաղաքն մէջ հայկական հունգարալեզու թերթ մը: Ասով՝ մէկ կողմանէ ծանօթացուց, բարձրացուց ու իր պատշաճ տեղը զետեղեց Հայ ազգը շրջակայ ազգերուն դիմաց, — մէկալ կողմանէ բացաւ ազգայնոր աչքերը. անոնց նոր կենդանութիւն մը տուաւ, երբ անջեւեռի դրաւ իրենց վաղեմի վիճակն, իրենց անցեալը: — Եթէ Սոնկոդեան չունենար ամենեւին ուրիշ արդիւնք մը, այս բաւական էր իւր ազգն իրեն շնորհապարտ ընելու, զինք յիշատակի արժանի անձ մ'ընելու...: Իր երկապարտութիւններէն կը յիշենք նաեւ Մովսիսի Խորենացւոյ պատմութեան հունգարերէն թարգմանութիւնը. Հայաքաղաքի ստորագրութիւնն ու համառօտ Հայոց պատմութիւնը:

Բարեսիրտ, բարերար ու հիւրասէր է: Զկայ ազգային մը, որչափ որ ալ անծանօթ

ըլլայ, որչափ որ ալ հեռու տեղէն գայ, որ իր յարկացը տակ ընդունելութիւն չգտնէ ու իրմէն նիւթական ու բարոյական օգնութիւն չընդունի: — Կը գործէ, չէ թէ դրամի, հապա կարտ եղբարցն օգնելու համար: Իր գիտութեան, ազնուամտութեան ու ազգասիրութեան պտուղը կը վայելէ, չէ թէ միայն ազգին աշխուհական մասն, այլ նաեւ ամէն աղքատ. վասն զի բայց է ձեռքն ամէն կարօտութիւն ունեցողին համար: Դիւրամատոյց ու քաղցրաբարոյ անձ մըն է: Քիչ կը խօսի, շատ կը գործէ:

Բարեպաշտութեան ու ամուսնական կենաց օրինակ է: Քաղքին՝ շատ պատուաւոր ու մեծարելի արկղակային — Աստուածատուր Պարանեանի — գտեիրը՝ ղերոնիգայի հետ ամուսնացած է: Աստուած իրենց ամուսնութիւնն օրհնեց մէկ հատիկ աղբիկ զաւակով մը. բայց աս ալ քանի մը տարի յառաջ, ծաղիկ հասակին մէջ իւր ուսումնասիրութեան զոհ ըլլալէն ետեւ, ալ ծնողքն իրենք զերեք ամէն կերպ բարեգործութեան ու բարեպաշտութեան տուած են: Ազնուամիտ ու հեղահոգի կնիկն իր միտքարութիւնը կը գտնէ միայն եկեղեցւոյ մէջ. իսկ երկրէ՝ գրքերուն, գիտութեան ու ազգին օգնելուն մէջ:

Բոլորովին տարբեր կ'ըլլար Դրանսիոյ տեղի ազգայնոց վեճակը, եթէ քանի մը Սոնկոգեան ունենային:

ՅՈՎՀ. ԱՆԵՑԻ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԵԱԿԱՆ

ՅԻՐԱԻՑՆԸ ԽՈՐՀԱՐԻԳ

Եթէ ժամանակը չանցնէր՝ ի՞նչ մարդն աշխարհիս վրայ կը դիմանար:

Բնութեան ամենամեծ տուրքն՝ որ Աստուած մեզի պարգեւեր է, մեր անձին տէրն է:

Անխոհեմ՝ քան է՝ ամենեւին մարդու մը չհաւատալ. քայց անկէ աւելի անհանձնարագոյն է՝ ամենուն անխտիր հատոր ընծայել:

Անմեղ մանկութիւնն՝ Աստուծոյ է. սիրտամունդ երիտասարդութիւնն՝ աշխարհի է. հասուն պարութիւնն՝ մեր անձին է, իսկ փորձառու ծերութիւնը մեր ընկերին:

Ամենափոքր հիւլէ (atome) ալ ամբաւ տիեզերաց կազմութեան մասնակց կ'ըլլայ:

Հկայ սիրտ մը այնպէս զօրաւոր՝ որ առանց մարդկային միջիմարութեան կարենայ տոկալ. եւ չկայ սիրտ մը այնպէս վայրագ որ միջիմարութեան ընտրելու չըլլայ:

Կանխարաւի առ Արարիչն, եթէ արդար պաշտպանութեանդ համար երեքք բերանդ չբանաս:

Առաձներ կամ՝ առակներ հասկընալ ընդհանրապէս դժուարին չէ, միայն գործարդութիւնը շատ զգուշացի է. ինչու որ իւրաքանչիւր մարդ ըստ մտաց եւ ըստ բնաց իւրոց մեկնութիւն կու տայ:

Հ. Ռ. Պ.

ՅԱՅՏ

(Թարգմանում թիւ 6 Շիրառն)

Շատ կը խօսին շատ կ'երազեն մարդիկ Գալից լաւագոյն օրերի վերայ. Մի՛ նըպատակի ոսկի երջանիկ հետամուտ եղած կը վազեն նոցա. Աշխարհ կը հիննայ, կ'երիտասարդնայ, Մարդըս սակայն մշտ բարեբոյս՝ յուսայ:

Կենսքի մէջ յոյսն է ներմուծող մարդին, Զբարք մանուկին յոյսն է փայփայող, Յոյսը կախարդէ, գեթ պատանին. Ժերունքին հետ նա կ'իջնէ ի հող. Զի թէպէտ եւ հոն իւր կենաց աւաքի, Այլ նա յուսալէ դու ընդազարի:

Ո՛չ. մի սքնտիկ բանդազուշանք չէ, Ժընունդ ուղիղի մի խելայեղած. Մի՛ր սիրտ բարձրագոյն մեզ կ'առաջակէ Թէ մի լաւագոյն քանի եմք ծնած. Եւ այդ բարբաղը մեզ ներքին ձայնին Զրեւալէ բնափ: յուսացող հոգին:

Վիսնաւ, 1894:

ԴՈՎՏՈՐ ՎԱՅԷ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

